

בני דוד עלי

מכינה ישיבתית לצה"ל | ישיבה לבוגרי צבא | ישיבה גבוהה

טו' שבט תשס"ה

-שכתוב-

בס"ד

הקשר בין הקץ המגולה לט"ו בשבט \ הרב אלי סדן

(מילואים-ישי רוזנבלט)

במובן שאנו רגילים לדבר על מועדים מדאורייתא ודרבנן, במובן מסויים אין לחג זה מקור במשנה ובגמ'. המשנה בר"ה אומרת: "באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים בחמשה עשר בו". המפרשים מסבירים לעניין קביעת השנה למעשרות. אי אפשר להפריש מעשר משנה על שנה וכן קביעת השנה למעשר עני ומעשר שני. פירות שחנטו לפני ט"ו בשבט שייכים לשנה שעברה ושחנטו לאחר ט"ו בשבט שייכים לשנה הבאה. נקבע קו להבדיל ולהחליט על תחילת הזמן של החניטה בפירות, וזהו. ומה הסיבה לחג?

בא' אלול ר"ה למעשר בהמה, שא"א להפריש מטלאים שנולדו לאחר א' אלול לטלאים שנולדו לפני. ואין שום חג א' אלול לבהמה... מה המיוחד ביום זה?

בפוסקים מופיע לראשונה בתקופה מאוחרת יותר. בבית יוסף ובשולחן ערוך, שנהגו שלא ליפול על פניהם. עניין זה לא מוזכר בטור. לא לחינם ר' יוסף קארו הוא הראשון להזכיר זאת (כפי שיבואר). במגן אברהם מובא מנהג מאוחר יותר (כנראה) שנהגו האשכנזים להרבות במיני פירות של אילנות. באחת האגרות (ת"ג) מבאר הרב קוק את המנהגים הללו:

"על פי המנהג יש בו, בט"ו בשבט איזה רושם של יום חגיגה של התעוררות לתחייה יישובית בארץ הקודש. לא סתם מובא עניין זה לראשונה דווקא בבית יוסף - ר' יוסף קארו. הוא הראשון שקרא: "עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו" וקרא לתלמידיו בתוריה בקונסטנטינופול לעלות לארץ ישראל. הוא בעצמו עלה איתם ויחד ביסס את הישוב היהודי בצפת, לשם גם הגיע האר"י. משם יצא הקול שיש תחילת התעוררות לגאולתן של ישראל. לפני כארבע מאות חמישים שנה.

מה הקשר בין ט"ו בשבט ל"תחייה יישובית בארץ ישראל", התעוררות אור גאולה?

הגיע הזמן לברר את המושג "הקץ המגולה".

הגמ' במסכת סנהדרין, בפרק חלק (צ"ז-צ"ח), מביאה מחלוקת:

"...ר' אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין אמר ליה רבי יהושע אם אין עושין תשובה אין נגאלין אלא הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב..."

ר' יהושע ור' אליעזר חולקים: האם תלויה הגאולה בתשובה או שלא. ר' אליעזר אומר, שרק אם עושין ישראל תשובה, הם נגאלים. ר' יהושע אמנם מסכים לדבריו, אבל אומר, שאם לא יחזרו ישראל בתשובה, מעמיד להם הקב"ה, מלך שגזרותיו קשות כהמן ואז חוזרים בתשובה.

בהמשך מקצין ר' יהושע את דעתו, שאף בלא תשובה יגאלו: "...תניא אידך ר' אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין שנאמר שובו בני שובבים ארפא משבותיכם אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר חנם נמכתם ולא בכסף תגאלו...לא בתשובה ומעשים טובים..."

היכוח מסתיים ב"ושתק ר' אליעזר". שתיקה כהסכמה.

בירושלמי מופיעה אותה המחלוקת, באותה לשון, ומסתיימת ב"אסתליק ר' אליעזר".

בד"כ זהו כלל בש"ס: ר' אליעזר ור' יהושע - הלכה כר' יהושע, אבל לבד מכך, כאן ודאי מכריעים הבבלי והירושלמי כר' יהושע שהגאולה לא תלויה בתשובה.

ממשיכה הגמרא: "ואמר ר' אבא: אין לך קץ מגולה מזה שנאמר "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא"

ורש"י: "כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרבו הקץ ואין לך קץ מגולה מזה".

המהרש"א מסביר יותר: "לפי שכל זמן שאין ישראל על אדמתם אין הארץ נותנת פירותיה כדרכה, אבל כשתחזור לתת זהו קץ מגולה שקרוב לבוא זמן הגאולה ושיחזרו ישראל לאדמתם".

הגמרא נותנת סימן לגאולה, נתינת הפירות.

יש לשים לב שבין שתי הסוגיות בגמרא ישנה האות 'ו'. מה מיקומה?

- אם הגאולה תלויה בתשובה, הרי שהתשובה תהיה הסימן.

אם פסקנו שאין הגאולה תלויה בתשובה, איך נדע מתי באה הגאולה? -כשנותנת פירותיה וכו'

כך מסביר את הגמרא ר' יוסף זונדל מסלאנט, רבו של ר' ישראל מסלאנט, בעל תנועת המוסר. הוא היה צדיק נסתר שבסוף ימיו עלה לירושלים. הוא היה ת"ח עצום, אך התפרנס מיגיע כפיו.

בכל יום היה מקיף את ירושלים בארבע אמות חדשות שלא הלך אתמול והיה סופר את הבתים, כמאמר הכתוב "ספרו מגדליה". אמרו לו שאלו בתים של גויים, והוא ענה "אין דבר אין דבר, יום אחד עוד ישבו פה יהודים"...

הרמב"ן הגיע לארץ לפני שמונה מאות שנה. הוא הגיע לירושלים ואמר¹: "כל המקודש מחברו חרב יותר מחברו", לא היה לו מניין לתפילה והוא ייסד מניין ראשון בירושלים שלא פסק עד היום. הרמב"ן מצא את ארץ ישראל כולה שוממה. הוא כתב בפרשת הקללה על הפסוק: "ושממו עליה אויבכם" (ויקרא, כ"ו, ט"ז) - "זוהי בשורה טובה מבשרת בכל גלויות ישראל שאין ארצנו מקבלת את אויבנו וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו כי לא תמצא בכל הישוב ארץ שהיא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמותה. כי מאז יצאנו ממנה לא קיבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם".

כשאנו מסתכלים היום על ארץ ישראל המלאה כל טוב, אנו לא מבינים על מה הוא דיבר. ארץ ישראל היא צומת הדרכים החשובה בין שלושת היבשות, וכל הממלכות נעשו לאחוז בארץ הזו ולא הצליחו. הרמב"ן אומר שזו הוכחה שארץ ישראל היא של עם ישראל והיא מחכה לו שיחזור. היום זו לא חוכמה להגיד את זה, אבל הרמב"ן אמר זאת לפני שמונה מאות שנה. גם לאחר דבריו המשיכה הארץ להישאר שוממה עוד שבע מאות שנה.

רק הגיעו היהודים וכבר הפכו אותה לגן עדן. סוגים רבים של פירות, בחבל ארץ כה קטן.

הרצ"ה היה מחזיק מתחת למפה קטעי עיתונות שדיברו על השגי החקלאות של ארץ ישראל. "יבול הבנות על שפת הכנרת משיג, פר דונם, יותר מכל מקום באפריקה!", והשיא "עגבניות השרי של גוש קטיף, שזכו פעמיים מקום ראשון בעולם!". ובכלל גוש קטיף הוקמה על חולות עזה בהם לא הצליחו הערבים לגדל תוצר חקלאי מעולם. גם כיום אחר הפינוי, מעידים חקלאים על פלסטינים, שעבדו אצלם בעבר ומתקשים היום, לשאול איך הם הצליחו לגדל בחולות האלו...

הארץ הזאת היתה מדבר שממה אלף ושמונה מאות שנה. בעליות הראשונות עדיין היו ביצות ומלריה ואנו הפכנו אותה לגן עדן, כך פירש הרמב"ן לפני שמונה מאות שנה.

ידועים סיפורי מסעות מרק טווין בארץ ישראל. הוא מתאר את הליכתו מעכו לטבריה². הוא מספר שהוא רואה רק צהוב ושוממה. מקצה המזרחי של עמק זבולון, ראה רק דקל בודד ולידו גמל ליד הר תבור, בעין דבוריה. זה היה לפני מאה וחמישים שנה. היום עמק זבולון, עמק יזרעאל ובקעת גינוסר ירוקים ופורחים! ומוסיף הרמב"ן בספרו, 'ספר הגאולה': "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא עניינו שיצווה להרים לשאת פרים כאשר יקרב קץ ישראל לשוב, טרם בואם."

אם כך פריחת ארץ ישראל היא סימן לגאולה, אבל האם זהו סימן חיצוני? ועוד קשה, האם אין בדבריו של רבי אבא משום חישובי קצים שעליהם כבר אמרו חז"ל "תיפח רוחם של מחשבי קצים"? (בעמ' הקודם בגמרא בסנהדרין!)

מסביר הגר"א³: יש שני סוגי קץ: יש קץ מגולה ויש קץ מכוסה. ישנו קץ מכוסה שלא תלוי בנו ובו אין לנו להתעסק, אלו ענייני הקב"ה. הקץ המגולה תלוי בנו - הרי שהם מוטלים עלינו לעשותם ובודאי שעלינו לדעת אותם. ואף יותר מזה: האם הפסוק מתכוון לכך שהקב"ה יעשה נס ותצמיח האדמה פירות? - לא. על חלוצים מעם ישראל מוטל לעלות לארץ ישראל ובמסירות נפש לעבוד את האדמה, ואז יתעורר כח החיים של האומה. הארץ שתתן, על ידיהם, פירותיה בעין יפה תקרב הגאולה.

זה מתקשר לעוד הסבר של הגר"א. על הפסוק בישיבה: הצעיר יהיה לאלף והקטן לגוי עצום אני ה' בעיתה אחישנה" ואמרו חז"ל: זכו - אחישנה, לא זכו - בעיתה (ע"י ייסורים - מוסיף הגר"א). כך מספר ר' הלל משקלוב ב'קול התור': "הרבה פעמים ראיתי את רבינו הגר"א מסתובב בחדרו בסערת נפש ואומר: רבונו של עולם עומד האין לך דרך אמצעית בין בעיתה אחישנה עומד אני בתוקף על הפרוש הפשוט של הפסוק אני ה' בעיתה אחישנה." הפרוש הפשוט של הפסוק הוא שכשיגיע הזמן של הגאולה, הקב"ה יחיש אותה, ללא ייסורים.

הגר"א בחכמתו, ישב וחישובי הקץ. מפורסם כי הגר"א בפרושו לסיפרא דצניעותא פרק ה' כתב חישוב הקץ והוא משביע כי מי שמבין מה שהוא כותב שלא יגלה!

הגר"א מדבר שם⁴ על כך, שכל יום 7 ימי בראשית שווה ל1000 שנים בעולם הזה.

¹ הרמב"ן ז"ל באגרת שכתב (נדפסה בספר "כתבי הרמב"ן") בהגיעו לירושלים, אודות הר-הבית מקום בית-מקדשנו החרב, שיבנה במהרה בימינו, הרמב"ן מתאר את המצב בארץ, וכך הוא אומר: "ומה אגיד לכם בענין הארץ, כללו של דבר, כל המקודש מחברו חרב יותר מחברו. ירושלים חרבה יותר מן הכל, וארץ יהודה יותר מן הגליל, ועם כל חורבנה היא טובה מאד."

² מסע תענוגות לארץ הקודש, סמיואל לנגהורן קלמנס, מרק טווין (שם ספרותי).

³ עיין 'קול התור'. כ"כ מביא ב'שרי המאה' שבטענה זו שכנע הרב מוהליבר את הברון רוטשילד לתרום כסף לישוב היהודי בארץ ישראל.

⁴ הכוונה להקדמתו לסיפרא דצניעותא פ"ה. וביקש (שם?) שלא לגלות החישוב, אך בדורנו כבר רבו המפרסמים...

עשו חישוב של השעה השישית ביום השישי, שבה נאמר שנפח הקב"ה באדם רוח חיים וגלו בעצמכם מדוע נרעש העולם והוכחו דברי הגאון כנכונים ומופלאים! (רמז: כל שעה שווה ל-41 שנים ושני שלישי, ועל תשכחו שעבר כבר הלילה של היום השישי).

– יש לנו ההזדמנות להיות שותפים להחשת הגאולה ע"י ישוב הארץ ועבודת האדמה. הגר"א כותב במכתב שכל רצונו הוא להגיע אל ארץ ישראל ולזכות לשתול עץ בקרבת ירושלים, "לקיים כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל בסוד קץ המגולה". "הקטן יהיה לאלף" - המעשים הקטנים של נטיעת העצים בארץ ישראל הם שישיעו ויחישו את הגאולה כשיגיע עיתה, וזהו סוד קץ המגולה. לכן מזכירה הגמרא את הקץ המגולה בעניין פירות ארץ ישראל, כי עלינו המלאכה להפריח אדמת ארץ ישראל ולקרב הקץ, הגאולה.

רבי יואל משה סלומון היה תלמידו של ר' שמואל מסאלנט. הוא היה תלמיד חכם גדול. ר' שמואל מסאלנט פנה אליו שיהיה רבה של ירושלים. בשביל להיות רבה של ירושלים באותה תקופה היית צריך להיות אחד מגדולי הדור. ר' משה יואל סלומון ענה לר' שמואל בהאי ליסנא: למצוא רב של ירושלים יהיה אפשר למצוא, אבל מתי סוף נתיחיל לקיים את דברי הגר"א להפריח את ארץ ישראל ולהחיש את הגאולה. והוא לא הסכים למינוי והלך לבנות את פתח תקווה, על שם הפסוק "והיה עמק עכור לפתח תקווה" כי ראה בזה פתח תקווה לקץ המגולה ול'בעיתה אחישנה', הוא רצה במי ידיו להחיש הגאולה.

ישנו ספר (גאולת ישראל, הרב אברהם ילון) שנכתב לפני שמונים שנה וניסה לעורר אנשים לעלות לארץ ישראל. בין השאר הוא אומר שלא צריך לחכות לגאולה בדרך נס, אלא צריך שתבוא גאולה ע"י רשיון אומות העולם. וכבר נחתם אז הסכם סן רימו שקרא להקים בית לאומי ליהודים בארץ ישראל. הוא אומר שבהקמת ישובים והפרכת השממה תבוא הגאולה. הוא מביא רשימה של רבנים שהסכימו שהגאולה תהיה בדרך הטבע. הוא קיבל מאתם הסכמות לספרו. בין השאר הוא מביא את החתם סופר במסכת סוכה⁵, שאף על פי שתלמיד חכם שתורתו אומנתו לא צריך לעסוק בפרנסה, על כל זה כשדר בארץ ישראל מצווה עליו כמו בהנחת תפילין וכיוצא בזה, שיעסוק בעבודת שדות וכרמים וכיוצא בזה. החת"ס מביא ראייה מבוועז, שרואים במגילה וכן מדגישים חז"ל שהיה עשיר גדול וראש הסנהדרין, ומדוע הלך לזרות חייטים בגורן במקום ללמוד תורה? החתם סופר כותב שלדר בארץ ישראל זו מצווה שצריך אדם לקיים בגופו כתפילין.⁶

ישוב ארץ ישראל, לבד מכך שזוהי מצווה גדולה וחשובה, הרי שהיא "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא", היא מקרבת את הגאולה.

מהי השמחה שלנו בראש השנה לאילן. החניטה היא שלב מעבר בין הצמיחה לבין הפרי - מטרת האילן. שמחתנו זו מקושרת גם להכרה שזהו קירוב הגאולה.

הגמרא במגילה מבררת את סדר ברכות תפילת שמונה עשרה. ברכת השנים תוקנה דווקא לפני ברכת קיבוץ גלויות. "ומאי ראו לומר ברכת קבוץ גלויות אחרי ברכת השנים? דכתיב "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא". אנשי כנסת הגדולה, בימי בית שני, תיקנו סדר זה של הברכות כדי לרמוז לנו שפריחת ארץ ישראל תביא לקיבוץ גלויות. ואיך תתן פירותיה אם לא יעלו קודם? על כך עונה הגר"א שקודם כל יעלו חלוצים שתפקידם יהיה להפריח הארץ.

ואף יותר מזה: ישנו מדרש שאומר שאם אדם עסוק בשתילת עץ בארץ ישראל ומבשרים לו על בוא המשיח, אסור לו לעזוב מלאכתו ולצאת לקבל פני המשיח, אלא לסיים קודם הנטיעה! זאת אומרת: ודאי שהמשיח מביא הגאולה, אך נטיעת עצים בארץ ובניין ישובה - אף יותר!

באו"ח סי' ר"ח, ישנו ברור הלכתי של נוסח ברכת מעין שלוש על פירות הארץ: כותב הטור שלא לומר "ונאכל מפריה ונשבע מטובה" כי "אין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה אלא כדי לקיים המצוות התלויות בה".

⁵ דף ל"ו עמוד א', ד"ה יאתרוג הכושי: "נלע"ד: רבי ישמעאל נמי לא אמר מקרא ואספת דגנך אלא בא"י ורוב ישראל שרויין, שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום יישוב א"י ולהוציא פירותיה הקדושים. ועל זה ציטתה התורה ואספת דגנך. ובוועז זורה גורן השעורים הלילה - משום מצוה. וכאילו תאמר: לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכא נמי לא יאמר: לא אאסוף דגני מפני עסק התורה. ואפשר אפילו שארי אומניות שיש בהם ישוב העולם הכל בכלל מצוה. אבל כשאנו מפוזרים בעוונותינו הרבים בין אומות העולם וכל שמרבה העולם יישוב מוסיף עבודת ה' חורבן מודה ר"י לרשב"י, ועל זה אנו סומכים על ר' נהוראי במתני' סוף קידושין מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד בני אלא תורה - היינו בח"ל וכנ"ל"

⁶ בדבריו הנ"ל מוזכר רק דימוי לתפילין, והרב אלי סדן מסביר מדוע בחר דווקא דימוי זה. ודו"ק.

מעיר על כך **הב"ח**, שכן טוב לומר כך כי בפירות ארץ ישראל יש "מקדושת הארץ העליונה ויונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ" ובאכילתם מתמלאים בקדושה ומוכשרים להשראת שכינה.

הב"ח מלמד אותנו יסוד חשוב. התפוזים והבננות של ארץ ישראל, אולי למראית עין דומים לאלו שמספרד או קליפורניה, אבל יש ביניהם הבדל של יום ולילה. כשאדם אוכל פירות ארץ ישראל הוא מתמלא קדושה ומוכן יותר להשראת שכינה.

ארץ ישראל בשבילנו אינה רק בסיס חומרי, אלא ארץ הקודש, גם בארציותה יש קדושה ולכן אנחנו גוי אחד בארץ. האוכל שאדם אוכל הוא הבונה את כל תאי הגוף שלו, והאוכל שנוצר בארץ ישראל יש בו קדושה ועדינות מיוחדת. לפיכך, רק בארץ ישראל יכול עם ישראל להוציא לפועל את קדושת החיים שלו, כי רק בארץ ישראל יהיה מוכן ומוכשר להשראת שכינה ונבואה.

אם כך "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא" זהו אינו רק חוסן כלכלי, כי אם התעוררות קדושת הארץ וחזרת שכינה לציון, השיבה של קדושת ארץ ישראל להופיע בעם ישראל ששוב אוכל מפירות ארץ ישראל.

"ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים" הסביר **הרצ"ה**, שיש כאלו שאינם רואים! ארץ ישראל שנותנת פירותיה בעין יפה-סימן שהשכינה חוזרת לציון. ישראל גלו שכינה גלתה עימם, ישראל חוזרים שכינה חוזרת עימם.

עבודת האדמה ונטיעת עצים בארץ ישראל הם מצוות שיש בהם משום קירוב הגאולה. ולכן כל השמחה בט"ו בשבט ובפירות ארץ ישראל גורמים לנו שמחה רוחנית כזו, **כלשון הרב קוק** "על פי המנהג יש בו, בט"ו בשבט איזה רושם של יום חגיגה של התעוררות לתחייה יישובית בארץ הקודש." ולכן גם נפסק לא לומר תחנון.